

**“IJTIMOIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-
INNOVATSION TADQIQOTLAR”**

ilmiy-metodik jurnali

Bosh muharrir:

Boltaeva Mohichehra

Tahrir hay'ati:

07.00.00 - Tarix fanlari

- Ergasheva Yulduz — Tarix fanlari doktori, professor
- Zununova Gulchehra — Tarix fanlari doktori, professor
- Kurbonova Zemfira — Tarix fanlari doktori, professor
- Askar Jumashayev — Tarix fanlari doktori, professor
- Nurjanov Sabit Uzakbayevich — Tarix fanlari doktori, katta ilmiy xodim
- Xaydarov G'ayratbek Mirzapulatovich — Tarix fanlari doktori, dotsent
- Seydametova Gulnara Utarbayeva — Tarix fanlari falsafa doktori, dotsent
- Nasirov Bunyod — Tarix fanlari falsafa doktori, dotsent
- Sulaymanov Salamat Arepbayevich — tarix fanlari doktori, dotsent
- Tangirbergenova Kalligul — tarix fanlari nomzodi, dotsent
- Akimniyazova Gulnaz Abdinayimovna, tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD).

09.00.00 - Falsafa fanlari

- Yaxshilikov Juraboy Yaxshilikovich — Falsafa fanlari doktori, professor
- Saitkasimov Akbar Isaxanovich — Falsafa fanlari doktori, professor
- Musaev Odil Raxmatovich — Falsafa fanlari doktori, professor
- Suvanov Ilxom Abduxalilovich — Falsafa fanlari doktori, katta ilmiy xodim
- Alima Berdimuratova — Falsafa fanlari doktori, professor
- Kabulniyazova Gulchehra Tashpulatovna — Falsafa fanlari doktori, professor
- Siddikov Ilyos — Falsafa fanlari doktori, dotsent

10.00.00 - Filologiya fanlari

- Zakirova Soxiba — Filologiya fanlari doktori, dotsent
- Ganiyeva Shodiya Azizovna — Filologiya fanlari doktori, dotsent
- Soatova Nodira — Filologiya fanlari doktori, professor
- Kobilova Zeboxon Bakirovna — Filologiya fanlari doktori, professor
- Teshaboyev Dilmurod Raxmadjonovich -
Filologiya fanlari doktori DSc, dotsent

13.00.00 - Pedagogika fanlari

- Jo'rayev Risbay Xaydarovich — Pedagogika fanlari doktori, akademik
- Turgunoy Egamberdiyeva — Pedagogika fanlari doktori, akademik
- Ibragimov Xolboy Ibragimovich — Pedagogika fanlari doktori, akademik
- Turakulov Olim Xolbutayevich — Pedagogika fanlari doktori, professor
- Abdullayeva Barno Sayfutdinovna — Pedagogika fanlari doktori, professor

- Ismoilov Temur Islamovich — Pedagogika fanlari doktori, professor
- Umid Negmatovich Xo'jamqulov — Pedagogika fanlari doktori, professor
- Isakulova Nilufar — Pedagogika fanlari doktori, professor
- Jumanəzova Muxayyo Tojiyevna — Pedagogika fanlari doktori, dotsent

19.00.00 - Psixologiya fanlari

- Abdullayeva Dilbar — Psixologiya fanlari doktori, professor
- Atabayeva Nargis Batirovna — Psixologiya fanlari doktori, dotsent,
- Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti
- Umarov Baxriddin Mengboyevich — Psixologiya fanlari doktori, professor
- Shamshetova Anjima Karamaddinovna — Psixologiya fanlari doktori, dotsent
- Norbekova Barno — Psixologiya fanlari falsafa doktori, dotsent
- Abdumajidova Dildora — Psixologiya fanlari falsafa doktori, dotsent

23.00.00 - Siyosiy fanlar

- Jo'raqulov Furqat Norjigitovich — Siyosiy fanlar doktori, professor
- Axmedov Husniddin Alikulovich — Siyosiy fanlar doktori, professor
- Musaev Mansur Tursunpulatovich — Siyosiy fanlar doktori, katta ilmiy xodim Ravshanov
- Fazluddin Ravshanovich — Siyosiy fanlar doktori, dotsent

22.00.00 - Sotsiologiya fanlari

- Xolbekov Abdug'ani Jumanazarovich — Sotsiologiya fanlari doktori, professor
- Sodiqova Shoxida Marxaboyevna — Sotsiologiya fanlari doktori, professor
- Gabdrahmanova Gulnara Faatevna — Sh. Marjani nomidagi Tarix instituti, Tatariston Respublikasi Fanlar akademiyasi, Sotsiologiya fanlari doktori, professor
- Kamalova Xatira Sabirovna — Sotsiologiya fanlari nomzodi, dotsent

"Ijtimoiy-gumanitar sohada ilmiy-innovatsion tadqiqotlar" - bu ilmiy-metodik jurnal bo'lib, O'zbekistonda 2024-yildan beri nashr etilmoqda. Jurnal har chorakda bir marta, yiliga 4 marta chop etiladi. Ushbu jarayonga talabga ko'ra muassislar va tahrir hayati bilan birgalikda kelishgan xolda o'zgartirish kiritish mumkin.

MUNDARIJA

07.00.00 – Tarix fanlari.....	6
SOVET DAVRIDA O‘ZBEKISTONDA XIZMAT KO‘RSATISH TIZIMINING GENEZISI VA SOHADAGI MUAMMOLARNI AHOLI TURMUSHIDA AKS ETISHI (MAISHIY XIZMAT KO‘RSATISH VA UMUMIY OVQATLANISH MUASSASALARI MISOLIDA).....	6
Nasirov Bunyod Uralovich.....	6
09.00.00 - Falsafa.....	13
“NANOTEXNOLOGIYA” TUSHUNCHASINING FALSAFIY TAHLILI	13
Ashirmatov Hayot Xaitovich.....	13
FALSAFIY ANTROPOLOGIYA MUSTAQIL BILIM SOHASI SIFATIDA.	19
G.T. Kabulniyazova.....	19
10.00.00 – Filologiya.....	24
FRANSUZ VA O‘ZBEK TILLARIDA TIBBIYOT TERMINLARINING TARKIBIY XUSUSIYATLARI.....	24
Abrayeva Shahnoza Esonovna	24
OLIY O‘QUV YURTLARIDA RUS TILINI O‘QITISHDA KOMPLEKS YONDASHUV	28
Mirrahimova Gulbahor Shuhratovna,.....	28
FRANSUZ VA O‘ZBEK TILLARIDA XARAKTER IFODALOVCHI OTLI FRAZEOLOGIK BIRLIKLAR.....	31
Primova Munisa Majlimovna	31
ISTIQLOL DAVRI ROMANLARI GENEZISI	35
Yaqubov Islomjon Ahmedjonovich.....	35
HAMZA - JADID SHE‘RIYATINING ISTE‘DODLI KUYCHISI.....	42
Sevinchov Yoqubova.....	42
FUZULIYNING TURKIY DEBOCHASIDA ADABIY-ESTETIK QARASHLAR TALQINI	48
Karimova Faridaxon Isakovna.....	48
FUZULIYNING UVAYSIYGA ADABIY TA‘SIRI	54
Nusratullo Jumaxo‘ja.....	54
OYBEK SH‘RIYA TIDA VAZNNING FUNKSIYA SI.....	59
Sabirdinov Akbar Gofurovich	59
SHE‘RIYATDA FALSAFIY MUSHOHADAKORLIK	69
Soatova Nodira Isomitdinovna	69
13.00.00 - Pedagogika.....	76

“SOVG‘A” ALIFBO KITOBİ	76
Abduvali Abdumutalibovich Yo‘ldashev	76
Adabiyotlar ro‘yxati:	79
РАССМОТРЕНЫ ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПОДГОТОВКИ СТУДЕНТОВ СПЕЦИАЛЬНОСТИ “ФИЗИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА И СПОРТ” К УПРАВЛЕНЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ	80
Мухаммадиев Комил Бурхонович	80
OLIY TA’LIM XIZMATLARI SIFATINI BAHOLASH TIZIMI RIVOJLANISHINING NAZARIY YoDASHUVLARI	93
Saloxitdinov Sherzod Farxodovich	93
19.00.00 – Psixologiya	99
МОДЕЛИРОВАНИЕ В ПСИХОЛОГИЧЕСКОМ ЭКСПЕРИМЕНТЕ И ЕГО ОСОБЕННОСТИ	99
Хатамов Сирожиддин Мелихузи угли.....	99
Усманов Салахдин Аликулович.....	99
Аракулов Гайрат Тулкинович	99
23.00.00 – Siyosiy fanlar.....	105
GLOBALLASHUV SHAROITIDA YUZ BERAYOTGAN GEOMAFKURAVIY JARAYONLAR TADQIQINING FALSAFIY-METADOLOGIK ASOSLARI	105
Xoliqulov Muhammad Qaxor o‘g‘li.....	105

10.00.00 – Filologiya

**FRANSUZ VA O‘ZBEK TILLARIDA XARAKTER IFODALOVCHI OTLI
FRAZEOLGIK BIRLIKLAR**

Primova Munisa Majlimovna

ALFRAGANUS UNIVERSITY NOTT,

Farmatsevtika va kimyo kafedrasining katta o‘qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada tilshunoslik sohasida olib borilayotgan tadqiqotlarning aksariyat qismida til va madaniyat birligi to‘g‘risidagi g‘oyalar yetakchilik qilmoqda. Darhaqiqat, ikki tilda so‘zlashayotgan kishilar o‘rtasidagi muloqotni nafaqat til vositasida axborot almashish sifatida, balki, ikki xalq madaniyati o‘rtasidagi muloqot deb baholash to‘g‘ri bo‘ladi. Aynan shu sababli keyingi vaqtlarda olimlar o‘rtasida frazeologizmlarning madaniy axborot almashish funksiyasini, ya‘ni frazeologizmlarning semantik strukturasi bir necha avlodlarning dunyoqarashi va dunyoni bilish sohasidagi tajribalarini aks ettirish vazifalarini o‘rganishga qiziqish ortib bormoqda.

Kalit so‘zlar: frazeologik birikmalar, o‘zgaruvchan birikmalar, til birliklari, leksemalar, fransuz va o‘zbek tillari, yetakchi komponent.

Аннотация: В статье большинство исследований, проводимых в области языкознания, руководствуются идеями о единстве языка и культуры. На самом деле общение между людьми, говорящими на двух языках, правильнее оценивать не только как обмен информацией посредством языка, но и как общение культур двух народов. Именно по этой причине ученые все больше интересуются изучением функции культурно-информационного обмена фразеологии, то есть задач отражения в семантической структуре фразеологии мировоззрения и опыта нескольких поколений в области познания мира.

Ключевые слова: фразеологические сочетания, вариативные сочетания, языковые единицы, лексемы, французский и узбекский языки, ведущий компонент.

Abstract: The article argues that in most of the research conducted in the field of linguistics, the ideas of the unity of language and culture dominate. Indeed, it would be more correct to assess the communication between people speaking two languages not only as an exchange of information through language, but also as a dialogue between the cultures of two peoples. That is why recently there has been a growing interest among scientists in studying the function of phraseologisms as a means of exchanging cultural information, that is, in the semantic structure of phraseologisms, reflecting the worldview and experience of several generations in the field of knowledge of the world.

Keywords: phraseological units, variable combinations, linguistic units, lexemes, French and Uzbek languages, leading component.

Kirish. Frazeologizmlar yasallishini o‘rganish frazeologik birikmalar tarkibiy qismlarini har tomonlama va chuqur tadqiq qilishni taqozo etadi. Frazeologik birikmalar katta qismining tarkibi so‘z-komponentlarni o‘z ichiga oluvchi o‘zgaruvchan birikmalardan tashkil topadi. O‘zgaruvchan birikmalar va frazeologik birikmalar yasallish mohiyatini ushbu til birliklari tarkibiga kiruvchi leksemalarning tarkibi va semantik tabiatining asosiy qirralarini o‘rganish orqali tushunish mumkinligiga G.G. Sokolova ishora qilgan [Sokolova, 1987: 22].

Har bir tilning frazeologik birikmalari o‘ziga xos xususiyatga ega bo‘lib, ular ko‘p jihatdan muayyan tilning leksik-grammatik va stilistik tabiatiga bog‘liq bo‘ladi. Frazeologik

birliklarning o'ziga xosligi ularning ma'nosida, grammatik tuzilishida, leksik tarkibida namoyon bo'ladi.

Fransuz va o'zbek tillari frazeologik birikmalarini tipologik qiyosiy o'rganishdan maqsad ularning asosiy grammatik va struktur turlarini aniqlashdan iborat. Shu nuqtai nazardan fransuz va o'zbek tillari frazeologik birikmalarini quyidagi belgilarga qarab klassifikatsiya qilishimiz mumkin:

1. Tuzilish prinsipiga ko'ra – mustaqil ma'noga ega so'zlar miqdoriga ko'ra. Frazeologik birliklar tuzilishiga ko'ra sodda va murakkab turlarga bo'linadi. Sodda frazeologik birliklar aniqlovchi va aniqlanmishdan tashkil topgan bo'lsa, murakkab tuzilishli frazeologik birliklar uch va undan ortiq mustaqil ma'noli so'zlardan tashkil topadi. Ular komponentlarning kengayib borishi bilan ajralib turadi.

2. Frazeologik birliklarni tashkil etuvchi yetakchi komponentning morfologik jihatdan qaysi turkumga mansubligiga ko'ra. FBning yetakchi komponenti bu grammatik jihatdan mustaqil, muayyan so'z turkumiga mansub va gap bo'lagi vazifasida keluvchi va shu bilan frazeologik birlikning mavjudligini belgilovchi bo'lak hisoblanadi. Biz o'rganayotgan inson xarakterini ifodalovchi frazeologik birliklarning ot, fe'l va sifat komponentli turlari mavjud.

3. Frazeologik birlik tobe bo'lagining yetakchi bo'lakka nisbatan oldin yoki keyin kelishiga ko'ra.

4. Sintaktik funksiyasiga ko'ra.

5. Frazeologik birliklar komponentlari o'rtasidagi sintaktik munosabatlarga ko'ra egalik va noegalik turlar ajratiladi. Egalik frazeologik birliklar o'zbek tilida moslashuv yordamida, noegalik frazeologik birliklar esa boshqaruv va bitishuv yordamida hosil bo'ladi

Frazeologik birikmalarining ifoda plani erkin birikmalar yoki gaplardan farq qilmasligini O.Nazarov xam ta'kidlaydi. Uning ta'kidlashicha, erkin sintaktik birikmalar strukturasiidan farqlanuvchi, frazeologizmlarning o'zigagina xos bo'lgan struktur tuzilish bo'lishi mumkin emas. Tildagi barcha frazeologizmlar ular mansub bo'lgan muayyan tilda mavjud bo'lgan erkin sintaktik qurilmalar namunasida yasalgan bo'ladi. Boshqacha qilib aytganda, frazeologizmlar o'z tuzilishiga ko'ra odatdagi so'z birikmalari tuzilishidan farq qilmaydi [Nazarov, 1973: 163-164].

Shundan kelib chiqib, frazeologiyada quyidagi birliklar farqlanadi:

1. Tuzilishiga ko'ra so'z birikmasiga teng bo'lgan frazeologizmlar;
2. Tuzilishiga ko'ra gapga teng bo'lgan frazeologizmlar (Shanskiy N.M., 1963; Raxmatullaev Sh., 1966; Molotkov A.I., 1977.).

Bu maqolamizda so'z birikmasiga teng bo'lgan frazeologizmlarni tadqiq qilamiz va ularni quyidagi mezonlar asosida guruhlariga ajratamiz:

1. Asosiy komponentning morfologik ifodalanishiga ko'ra. Morfologik nuqtai nazardan FBlar u yoki bu so'z turkumiga bog'langan bo'ladi. Shu sababli ularni asosiy komponentning grammatik shakliga ko'ra guruhlariga bo'lish maqsadga muvofiq. FBning asosiy komponenti deganda grammatik jihatdan mustaqil, muayyan so'z turkumiga oid bo'lib, u yoki bu gap bo'lagi vazifasida kelgan komponent tushuniladi.

Fransuz va o'zbek tilarida xarakter ifodalovchi frazeologik birliklarning struktur tahlili shuni ko'rsatdiki, qiyoslanayotgan tillarda quyidagi tuzilishdagi birliklar mavjud:

1. Otli frazeologik birliklar;
2. Fe'lli frazeologik birliklar;
3. Sifat (ravish) asosli frazeologik birliklar.

Otli frazeologik birikmalarga ot so'z turkumidagi so'zlar bilan bir xil vazifani bajaruvchi va asosiy komponenti otdan tashkil topgan birikmalar kiritiladi.

Fransuz tilida substantiv frazeologik birikmalarining aksariyat qismi ot so'z turkumi bosh bo'lak sifatida keladigan predikativsiz birikmalardan iborat. Qisman predikativ va predikativ bog'lanish asosida yasalgan frazeologik birikmalar ozchilikni tashkil etadi.

Soʻz birikmalari komponentlarining oʻzaro birikish usuliga koʻra izofaning uch xil koʻrinishi mavjud.

Birinchi tip izofali birikmalarning komponentlari hech qanday grammatik belgilersiz bitishuv yoʻli bilan qoʻshiladi, yaʼni bunday birikmalarning oʻzaro bogʻliqligi «soʻz tartibi va birlashtiruvchi intonatsiya bilan belgilanadi» [Doniyorov, 1977: 99]. Masalan: *latta yurak, poʻstak kalla, tovuq miya, tosh yurak, qovoq kalla*, Bunday strukturali frazeologik birikmalar oʻzbek tilida kam uchraydi.

Ikkinchi tip izofali birikmada birinchi komponent bosh kelishik shaklida, ikkinchi komponent esa egalik qoʻshimchasi bilan keladi [Doniyorov, 1977: 99].

Uchinchi tip izofada har ikkala komponentning grammatik belgisi boʻladi. Birikmaning strukturali «ot + qaratqich kelishigi qoʻshimchasi + ot + egalik qoʻshimchasi» modelida ifodalanadi. Bunday tipdagi izofali birikmalar ikkinchi tipdagi izofadan grammatik jihatdan qaratqich kelishigining formal ifodalanishi bilan farq qiladi. Masalan, ammamning buzogʻi, miltiqning oʻqi, shaytonning urgʻochisi, yigitning xoʻrozi – yigitlar ichida eng zoʻri. Bunday frazeologik birliklar gapda ot soʻz turkumiga xos funksiyalarda keladi. Masalan:

Bektemirdan koʻnglim toʻq, -dedi Ali tajang, -kallasi ishlaydi. Ammo Safar choʻtir, u ham qoʻrqoq, ham **ammamning buzogʻi**. (Oybek, Qutlugʻ qon).

Bu gapda ammamning buzogʻi iborasi ot kesim funksiyasida kelmoqda. Tadqiqotimiz davomida ushbu modeldagi iboralarda asosiy qismi aniqlovchi orqali ifodalanadigan frazeologik birliklar ham borligi aniqlandi. Masalan, *itning keyingi oyogʻi* (ish-faoliyat va shu kabilarda qatordagilardan (boshqalardan) eng oxirda ekanlikni bildiradi) [<https://savodxon.uz>] birikmasida «oyogʻi» soʻzi aniqlovchi vazifasidagi «keyingi» soʻzi orqali yoyilishi kuzatiladi.

Koʻrinadiki, oʻzbek tili frazeologik qatlamida uchala tip izofali birikmalar uchraydi. Ularning ichida ikkinchi tip izofali terminlar eng mahsuldor hisoblanadi.

1. Adj+Subs modelida yasalgan frazeologizmlar. Frazeologik birikmalarning bunday modeliga biz ot funksiyasini bajaruvchi birliklarni kiritdik. Shunday tipda yasalib, aniqlovchi vazifasida keluvchi birliklarni biz sifat tarkibli birikmalarga kiritdik. Adj+Subs modelida yasaluvchi frazeologik birikmalarda tobe boʻlak bosh boʻlakdan oldinda turadi va ular bir-biri bilan moslashuv orqali bogʻlanadi. Masalan, muloyim supurgi – muomalasi yumshoq, muloyim, ammo oʻzi qattiq yoki quv odam [OʻTIL J.III, 2006: 589]. Boshqa misollar: yot tovuq, katta ogʻiz, tirik murda, ikki oyoqli boʻri.

2. Subs +Adj modelida yasalgan iboralarda tobe boʻlak bosh boʻlakdan keyin keladi va ular bitishuv yoʻli bilan bogʻlanadi. Masalan, bagʻri butun, musichai beozor, mulla quruq. Ushbu modelda yasalgan iboralarda komponentlarning oʻzaro almashinib kelishini kuzatdik. Masalan:

- bagʻri butun, bagʻri qon, bagʻri keng;
- yuragi qon, dili qon, bagʻri qon;
- koʻngli toza, koʻngli oq; koʻngli ochiq, koʻngli qattiq;
- istarasi issiq, istarasi sovuq, soʻxtasi sovuq.

Shunday qilib, fransuz va oʻzbek tillarida inson xarakterini ifodalovchi otli frazeologik birliklarni qiyosiy tahlili bizga quyidagilarni aniqlash imkoniyatini yaratdi:

1. Inson xarakterini ifodalovchi otli frazeologik birliklar komponentlari fransuz tilida moslashuv, boshqaruv va bitishuv vositasida, oʻzbek tilida esa koʻproq moslashuv va bitishuv vositasida bogʻlanadi. Oʻzbek tilida komponentlar bogʻlanishida bitishuv dominantlik qilsa, fransuz tilida esa moslashuv asosida bogʻlanish ustunlik qiladi.

2. Fransuz tilida 80% frazeologik birliklarda tobe boʻlak bosh boʻlakdan oldin kelsa, oʻzbek tilida frazeologik birliklarning eng katta qismida tobe boʻlak bosh boʻlakdan keyin kelishi aniqlandi. Oʻzbek tilida bu koʻrsatkich 62% tashkil etadi.

3. Fransuz tilida otli frazeologik birliklarning tobe bo‘lagi bosh bo‘lak bilan jins va sonda moslashadi. O‘zbek tilida tobe bo‘lak bosh bo‘lak bilan son va kelishikda moslashadi. O‘zbek tilida jins kategoriyasi mavjud emas.

4. Inson xarakterini ifodalovchi otli frazeologik birliklar qiyoslanayotgan har ikki tilda ega, aniqlovchi va ot kesim vazifasida keladi.

Xulosa. Mamlakatimizda mustaqillik yillarida boshqa fanlar qatori tilshunoslik fani tobora taraqqiy etib kelmoqda. Uning eng muhim tarkibiy qismlaridan biri bo‘lgan frazeologiya ilmi xususida ham xuddi shunday fikrni aytish mumkin. Frazeologik birliklar o‘zida xalqning til va nutq xususiyatlarini aks ettirishi bilan doimo tilshunos olimlarning e’tiborini tortib kelgan. Bugunga qadar turli tillarning frazeologiya masalalari atroflicha o‘rganilgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Abdullaeva R.Yu. O‘zbek tilida xarakter ifodalovchi birliklar semantikasi: Filol. fanlari bo‘yicha falsafa d-ri (PhD) ... dis. avtoref. – Namangan, 2021. – 24 b.

2. Азимова М.А. ФЕ со структурой простого предложения в современном немецком и узбекском языках (опыт сравнительно-сопоставительного анализа): Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – Тбилиси, 1981. – 32 с.

3. Амосова Н.Н. Основы английской фразеологии. – Л., 1963. – 208 с.

4. Алеева Г.Х. Сопоставительный анализ фразеологических единиц, характеризующих внешность человека в английском и турецком языках: Дисс. ... канд. филол. наук. – Казань, 1999. – 165 с.

5. Балли Ш. Французская стилистика. – М., 1961. – 394 с.